

például 1867-ből a Fővárosi Múzeum létesítése. Ez - mint ismeretes - Enea Lanfranconi metszetgyűjteményének pestbudai részlegén alapul, így elsődleges város és helytörténeti jelentőségű. Persze ezek a metszetábrázolások önmagukban még nem kizárólagosan forrásértékűek, ki kell egészülniök ásatási eredményekkel, egyéb kutatásokkal, oklevelek adataival stb. Csak egy konkrét példát: Michael Wenig 1686. évi, a visszafoglalást ábrázoló metszete összevetve a jelenkori feltárásokkal tette lehetővé a Vár déli erőrendszerének, ezen belül a Buzogány toronynak, a kaputoronynak, Rondellának hiteles helyreállítását. Másik példa a Fontana-rajz Nesselthaler-metszete, amelyen a mai Hess András térnek megfelelő helyén hatalmas fát látunk, igazolva a helynek Zum grünen Baum akkori nevét, amit a jelenlévő Lócsy Erzsébet a Hess András térről írva is igazolhat.

1894-ben pedig az aquincumi múzeum nyílt meg, ahová az addig az esztergomi vasutvonaltól északra fekvő Frindt-kocsmában tárolt régészeti leleteket szállították. Mellesleg ez volt az a kocsmá, amelyet Tóth Árpád egyik hangulatos verse is megörökített.

A Tanácsköztársaság néhányhónapos fennállása nem adott időt és lehetőséget arra, hogy például színházi téren jelentős eredményeket mutathasson fel annál kevésbé, mert a szezonzárás júniusra esett. Meg kell azonban említenünk a Tanácsköztársaság idején megjelent plakátokat. Merem állítani, hogy azóta sem születtek olyan jó plakátok, mint Pór Bertalané vagy Vértesé.

A főváros egyesítésének ötvenedik évfordulója 1923-ban adott alkalmat Kodály Zoltán Psalmus Hungaricusának, Bartók Béla Táncszvitjének és Dohnányi Ernő ünnepi nyitányának megkomponálásához. Budának a töröktől visszafoglalásának 250. évfordulójára pedig Kodály Budavári Te Deum-át írta meg.

Szólnunk kell továbbá az 1942-43-ban rendezett vigadói előadásokról, amelyeken vasárnap délutánonként azok a művészek szerepeltek, akik már származásuk vagy politikai magatartásuk miatt - enyhén szólva - nem voltak kívánatosak a színházaknál. Gábor Miklós, Gobbi Hilda, Major Tamás fellépéseit később betiltották. Nem kell külön hangsúlyozni, hogy a Vigadó zsumfolva volt, a jegyeket pedig a főváros adta.

1944-ben - csak egy pillanatra célozva az Operaházra - bekövetkezett a mélypont, amikor az Igazgatói székben a Szálasi-induló komponistája ült, egy Varázsfuvola előadáson pedig Sárdy volt Temino, az Éj királynője pedig Raffay Erzsébet. Nem sokkal ezután, a főváros ostroma idején azonban Kodály Zoltán az Opera óvóhelyén már Orgonamiséjén dolgozott.

VÖRÖS Károly válasza a hozzászólásokra:

Legyen szabad az elhangzott megjegyzésekre csak röviden válaszolnom. Mint ez előrelátható volt, a vita során nem kis hangsúllyal vetődött fel a kultúra két típusának megjelölésére használt terminológiának (intézményes kultúra - spontán kultúra) problematikája: az a kérdés, hogy e fogalmak vajon pontosan fejezik-e ki azt, amit velük kifejezni szeretnénk. Végighallgatva az e tárgyban kelt megjegyzéseket, magam is hajlok arra a véleményre, hogy a továbbiakban tanulságosabb és hasznosabb lesz, ha visszamegyünk azokhoz a fogalmakhoz (elitkultúra és tömegkultúra), amelyeket mint szinonimákat előadásomban magam is említettem. Ami miatt azonban mégis nem szívesen használtam ezeket a kifejezéseket, és ami miatt alkalmazásukkal kapcsolatban azért továbbra is vannak bizonyos aggályaim, az az, hogy ezek a terminusok egyszersmind már értékelnek is. Mégpedig, véleményem szerint, olyan éles formában értékelnek, amilyen éles formának a jogosultságát éppen előadásom igyekezett - legalábbis bizonyos vonatkozásban - cáfolni. Amennyiben tehát e fogalmaknak az esztétikai értékelés szféráján kívül valamilyen szociológiai tartalmat is tudunk adni, és a különbséget ilyen értelemben tudjuk érzékeltetni, akkor, úgy gondolom, ennek a használatának valóban kevesebb tévedést és félreértést fog okozni.

Bárhogyan nevezzük is, mindig hangsúlyozni kell a két kultúra közötti állandó és tulajdonképpen ebben a korszakban már nagyon is eleven és egyre elevenebbé váló kölcsönhatásokat. Ennek háttérbe szorulását a hozzászólók - különösen Falvy barátom - joggal kifogásolták. Mentségemül csak azt legyen szabad felhoznom, hogy a kölcsönhatások kérdése előadásomban éppen abban (s éppen a zenével foglalkozó) részében volt bőven kifejtve, amit a felolvasásból az idő rövidsége miatt kihagyni kényszerültem. Tehát ott, ahol magának ennek az intézményes kultúrának fogalmával, problémáival és ezek konkrét megjelenésével

magyarázkodtam, amit azonban időhiányon túlmenően azért is kényszerültem kihagyni a felsorolt szövegből, mert olyan kérdésekről szolt, amelyekről joggal feltételeztem, hogy a kérdések szakkeresztői: irodalomtörténészek, zenetörténészek, művészettörténészek ezeknek részletes budapesti vonatkozásait amugy is jobban tudják, mint én, tehát a részletes belebecsátkozás a kérdésbe nem annyira szükséges.

Valójában persze itt már többről is szó van mint csupán kölcsönhatásról, - még ha e kölcsönhatások rendkívül szorosak, rendkívül élénkek, állandóan egybefonódnak is. Tulajdonképpen a két kulturának állandóan egymás felé törekvő mozgásáról van szó: ez az, ami e kor budapesti kulturájának egyik legjellegzetesebb vonása, - az, ahogy az egyik a másikat formálja, egyik a másikkra hatással van, majd egyik a másikba beszívórog, részint spontán, részint intézményesen. Mert ennek a következtében alakul ki az általános vidékinél, az általános falusinál már kétségtelenül sokkalta magasabb színvonalu, hatékonyabb, általános budapesti közműveltség, mely Budapest e korabeli kulturájának olyan széles és fogékony alapját fogja alkotni. Olyan problémáról van itt szó, amelyiket kétségtelenül alaposabban és részletesebben is ki fog kelleni dolgozni. Hiszen e folyamatra a legklasszikusabb példa - amire röviden céloztam előadásomban is, - éppen a munkásmozgalom zenei kulturája: a munkásmozgalomnak az a törekvése, amelyikkel az általános emberi kulturának a kincstárából a legértékesebb elemeket igyekszik bevinni a spontánul létrejött munkáskórusokba, dalárdaegyesületekbe, igyekezve ezeknek addigi, a spontaneitás jegyében formálódó kezdeti alacsonyabb zenei színvonalát a magas színvonalu, a magas kulturához tartozó alkotások bevitelével felemelni.

Tulajdonképpen ez a két kultura kölcsönös egymás felé törekvése az, aminek ismételt hangsúlyozásával - úgy gondolom - a válaszadás feladatát kimerítettnek is tekinthetem, hiszen, ismétlem, mindazok a hozzászólások, amelyek elhangzottak a maguk gazdagságában, tárgyyszerűségében a kérdés bemutatását olyan mértékben kiegészítették, hogy az előadó csak a köszönet szavát mondhatja el.

Legyen szabad viszont most - visszaélve azzal a joggal, hogy a magam referátumára válaszolok, - egy pillanatra visszatérnem a délelőtti politikai történeti előadásnak egy a várospolitikával kapcsolatos kérdésére. Egy valamit ui. hangsúlyozandónak tartanak: olyasmit, ami e várospolitika megítélése szempontjából nem jelentéktelen kérdés. Azt, nevezetesen, hogy a XIX. század folyamán lezajló gazdasági és társadalmi fejlődésnek és annak az egészen kivételes pozíciónak a következtében, amelyet a fejlődés eredményeképpen a XX. század elejére Budapest - mind társadalmi szerkezetét, mind gazdasági központi funkciót tekintve, (amelyek teljesen elütöttek az ország általános színvonalától) - az egész országon belül elfoglalt, nem meglepő az a körülmény, hogy Budapestnek a várospolitikája is egyre jobban kezd elútni és differálni azoktól a politikai kategóriáktól és azoktól a politikai strukturáktól, amelyekben az ország egészének a politikai élete ekkor még folyik.

Hiszen Budapest ekkor már egy hatalmasra felnőtt város, amelynek immár teljesen más, urbánus és egy városi társadalomból kinövő problémái vannak. Természetesen, hogy ezeknek a problémáknak a megoldását nem fogja már tudni megtalálni teljes mértékben az országos politikának sem a strukturájában, sem az arra jellemző programokban. Innét áll elő véleményem szerint az a differencia, amelyet Dolmányos Istvánnak és az előadónak a városi politikai pártoknak és a városi politikának az adott országos politikai strukturában való elhelyezését célzó hozzászólásai és vitája vetett fel. Mert azok a városi politikai irányzatok és törekvések, amelyek ekkor de facto már megvannak, valóban nem illeszthetők be sem az egyik, sem a másik országos pártnak az elképzelésébe és szerkezetébe: annak kerekein már különböző pontokon alaposan túlterjednek. A város politikájában már a Bárczy korszaknak éppen ez a nagy jelentősége, hogy a város tulajdonképpen ekkorra kezdi kialakítani a saját, és immár az országos politika strukturáitól mind szerkezetében, mind problémáiban lassanként függetlenül - hiszen társadalmi bázisában és gazdasági bázisában amugy is már teljesen elúto - politikai arculatát, méghozzá immár az országos politika befolyásolásának az igényével. Ez az a körülmény, ami a Bárczy korszaknak tulajdonképpen igenis megadja a maga külön profilját és külön jelentőségét - olyan körülmény, amit talán nem volt egészen felesleges itt ennek a várospolitikával kapcsolatos vitának a hozzászólásaként még elmondani.

BUDAPEST A NEMZETKÖZI ÖSSZEHAJONLITÁSOK TÜKRÉBEN
(1873-1945)

Minden város fejlődése endogén és exogén mennyiségi és minőségi tényezők interdependens rendszerének eredője. Másként fogalmazva, a város fejlődését saját fizikai, földrajzi, gazdasági, társadalmi, történeti, politikai adottságai határozzák meg, egy kisebb vagy nagyobb régió, esetleg egy ország ugyanilyen, az előzőekben felsorolt adottságainak határértékei között.

A város története tehát mindig bonyolult tükörképe térben és időben egymás mellé rendelt és egymást követő településhalmazok történetének. Ha azonban a települések számát minden határon túl növeljük, mondván, hogy minden város történetét befolyásolja a másik, az n-edik város vagy település története, kezelhetetlen nagyságu ismerethalmazzal kell megküzdenünk, és bizonyára nem a szintézis felé haladunk, hanem a megkülönböztethetetlen fontosságú és sulyu részletek regisztrálásában veszünk el.

Igy alakult ki, persze nem csak praktikus okokból, a mennyiségi kategórizálás, tipizálás alapján a nagyvárosok, mondjuk a százezer lakosnál nagyobb települések történelme, szociológiája, településrendezésének tudománya, vagy mennyiségi ismérvek kiemelésével az üdülőtelepülések, az alvó-városok vizsgálata, mind a két esetben, mind a két ismérv esetében szem előtt tartva azt, hogy a városok nagysága és szerepköre, a mennyiségi és minőségi ismérvek bizonyos határok között összefüggnek.

Ugy vélem, hogy ma még nem tart ott az urbanisztikai tudomány, hogy a városokra vonatkozó ismeretanyagát egységes, de mégis komplex modellbe foglalja össze, különösen pedig, hogy kvantifikálható formába öntse. Az alábbiakban mi is csak arra vállalkozunk, hogy Budapest fejlődését néhány szempontból más külföldi nagyvárosok történetével összevetve kiemeljük az azonos és eltérő jellemvonásokat.

Az azonos és az eltérő fejlődés okait csak hipotézisekbe foglalhatjuk, hangsúlyozva, hogy hipotéziseink korlátai az összehasonlíthatóság és az ismeretanyag hiányos volta miatt és - ne tagadjuk le - módszereink hiánya miatt is igen jelentősek.

Már a bevezetést is azzal kell sulyosbitanom, hogy Budapest fejlődésének nemzetközi összehasonlítása csak engedmények árán végezhető el. Nem téveszthetjük ugyanis szem elől, hogy városunk történeti háttere jelentősen különbözik Európa fővárosainak történetétől. Ugy vélem, nincs Európának olyan fővárosa, mely hosszú időn keresztül egy idegen hatalom hadi fontosságú erődítménye lett volna, majd pedig egy másik időszakaszban egy másik idegen hatalom tartományi szinten kezelt országrészének mellőzött településegyüttese.

Tetézi az összehasonlítás nehézségeit az egész magyar településrendszer fejlődéstörténetének sajátossága. Közismert, hogy a magyar gazdasági, társadalmi és politikai fejlődés nem tartozott a várost teremtő, különösen pedig a nagyvárosok fejlődését elősegítő rendszerek közé. Budapest egyéni sorsa és annak a településrendszernek fejlődéstörténete, amely fővárosunk térbeli, demográfiai, anyagi, kulturális hátterét vagy környezetét képezte, tehát eléggé különálló, Európában nem tipikus és éppen ezért nehezen vehető össze más külföldi nagyvárosokkal.

A városok fejlődéstörténetének első fejezete rendszerint a népességtörténet tárgykörébe tartozik. Nem kétséges, hogy a demográfiai tényezők, folyamatok és strukturák alapvetően befolyásolják a város fejlődését, másrészt azt sem kell részletesebben igazolni, hogy a gazdasági, társadalmi fejlődés egyik legérzékenyebb - igaz, bonyolult áttételeken jelentkező - vetülete a népesség demográfiai magatartása.

Az első durva demográfiai összevetés azt bizonyítja, hogy Budapest a XIX. század elején még nem tartozott a számottevő európai nagyvárosok közé. 41 város népessége volt nagyobb, mint az 1800 évi, később egyesített három település több mint 50 ezer főnyi lakossága. Fővárosunk ekkor még középeurópai tekintetben sem játszott kiemelkedő szerepet. Bécs ugyanis kétszer népesebb volt, Prága és Varsó népessége pedig másfélszer volt több. Ebben az időpontban még csak a jövőnd fejlődés potenciális energiáit hordozta a három település, amelyeket Schwartner Márton olyan jól megsejtett. A város egyéni fejlődése, az